

Ämtö 4:19

Gryts socken
Valdemarsviks kommun
Östergötlands län

Kjell Svarvar

Ämtö 4:19

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning och bakgrund	4
Områdesbeskrivning	4
Syfte och metod	5
Resultat	5
Referenser	7
Tekniska uppgifter	8

Omslagsbild: Utefter en bergskant inne i Långholmsviken återfinns hälsningar från öns båtburna sommargäster. Foto Kjell Svarvar, ÖM.

ÖSTERGÖTLANDS MUSEUM

ARKEOLOGI OCH BYGGNADSVÅRD

Box 232 • 581 02 Linköping • 013 - 23 03 00 • www.ostergotlandsmuseum.se

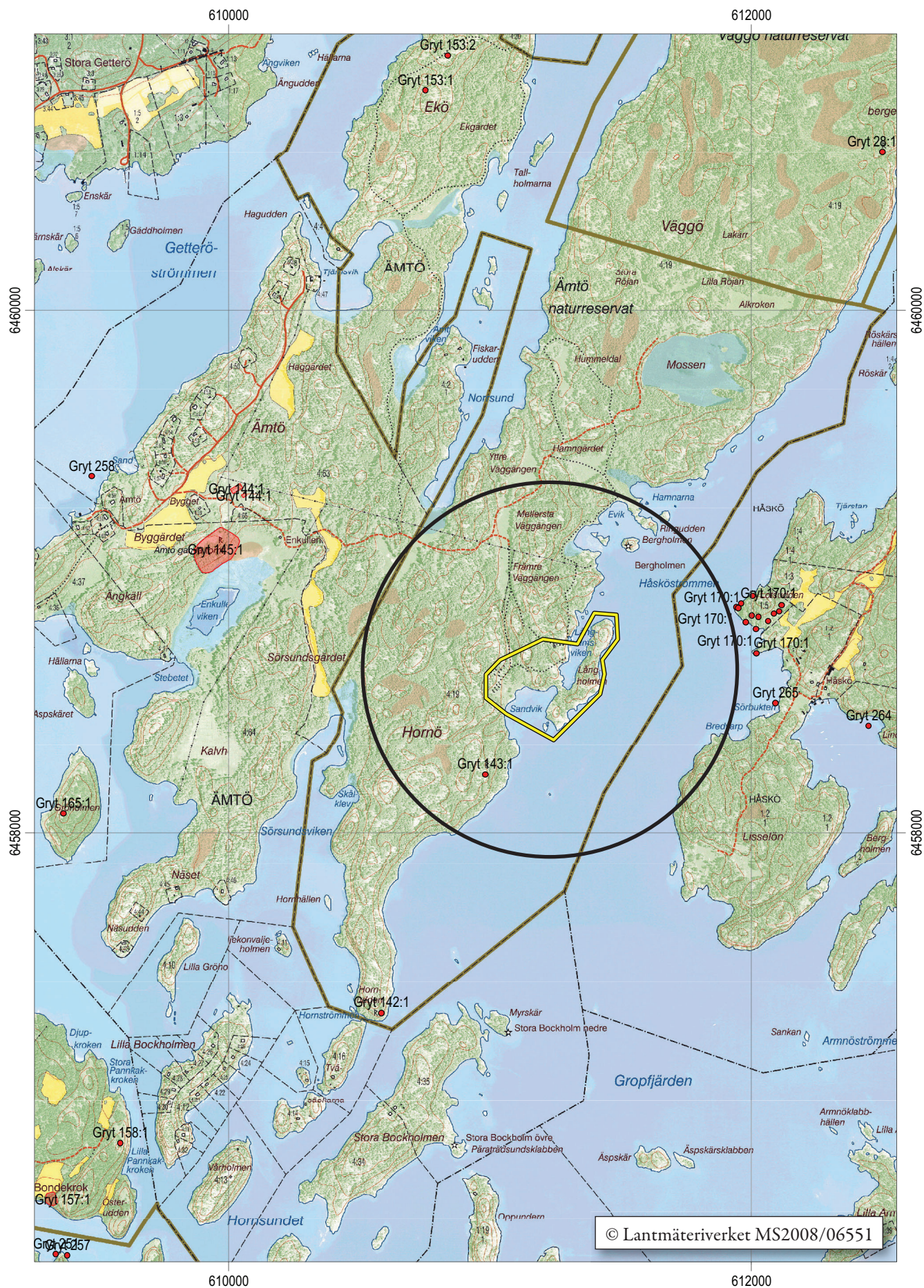
Sammanfattning

Inför Valdemarsviks kommuns detaljplanearbete inom del av fastigheten Ämtö 4:19 i Gryts norra skärgård utförde Östergötlands museum en arkeologisk utredning etapp 1 i april 2019.

I samband med utredningen påträffades endast ett objekt som kan sägas inneha ett visst kulturhistoriskt värde. Detta utgjordes av en något sank mindre yta som bär spår efter odling för öns tidigare lantbruk. Östergötlands museum gör bedömningen att inga ytterligare arkeologiska åtgärder krävs i det fortsatta detaljplanearbetet.

Kjell Svarvar
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur digitala Fastighetskartan med utredningsområdet markerat. Skala 1:20 000.

kan ses på lantmätare Samuel Melanders karta över Östergötlands skärgård från år 1684 (LMS, akt D15). På Ämtö har Melander markerat tre kronogårdar i området som motsvarar markeringen för Ämtös gamla tomt, RAÄ-nr. Gryt 145:1. På den äldsta karteringen över byn, 1650 års jordebokskarta, består byn av tre lika stora kronogårdar (LMS, akt D29-12:d2:357-8). I 1543 års jordebok upptas två hela kronohemman på Ämtö i namnformen *Emptöö*. Äldsta belägg för byn härstammar från 1535 års gärdar och hjälper (Franzén 1982:56).

En del av de idag kända fornlämningarna som återfinns i Östergötlands skärgårdslandskap såsom tomtningar och fiskelägen kan kopplas till ett tämligen omfattande medeltida utskärsfiske. Dessa är framförallt belägna i den yttre skärgården med några få undantag, såsom exempelvis RAÄ-nr. Gryt 194:1-2, vilket utgörs av två tomtningar belägna på Lilla Olsön i Gryts södra innerskärgård i närheten av Valdemarsviken. Genom landskapshandlingar från åren 1583-84 framgår att drygt 150 båtlag arbetade med utskärsfiske, bl a ingående i skyldigheterna till Brasks biskopssöke. Viktiga fiskelägen som omnämns under denna tid är Häradsöarna (RAÄ-nr. Gryt 204:1), Lisselfjärd, Tryggesholm och Skalnabben (Norman 1993:34).

Utredningsområdet utgör en mindre del av Ämtös östra vattenanknutna del, innefattande bland annat Långholmen. I öster återfinns Håsköströmmen, vilket utgör vattnet mellan öarna Ämtö i väster och Håskö i öster. Denna vattenpassage har av gammalt utgjort en del av skeppsleden mellan Norrköping och Västervik och finns även utritad på ovan nämnda skärgårdskartering från år 1684 (se figur 3).

Utefter Hornös östra kustlinje återfinns tre sedan tidigare kända fornlämningar i form av en stensättning (Gryt 143:1), ett röse (Gryt 28:1) och ett äldre sjömärke (Gryt 142:1). Fornlämningarna är belägna på avstånd mellan ca 250 och 2 000 m från det nu aktuella utredningsområdet. Gryts skärgård utgör riksintresse för kulturmiljövården [KE77-82] och uttrycks bl a av Kätilö lotsby som utgör en av länets bäst bevarade skärgårdsbyar, Harstena fiskeläge, Fångö gruva med lämningar efter 1800-talets kopparmalmsbrytning och Dala rösemiljö med kustbundna bronsåldersrösen.

Gryts skärgård omfattades av Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering år 1945 med en revideringsinventering år 1992. Efter detta har en del arkeologiska och kulturhistoriska utredningar och undersökningar genomförts i Gryts skärgård. Under åren 2005 och 2006 genomfördes en kulturhistorisk inventering av ägor

till fem byar belägna i Gryts och Sankt Anna skärgård inom projektet *Skogen vid kusten* (Ternström 2006). Ämtö omfattades inte av inventeringarna. År 2010 utfördes en mindre arkeologisk förundersökning invid Häradsöarna medeltida fiskeläge RAÄ-nr. Gryt 204:1 (Lundgren 2015) och inför planerad nybyggnation av fritidshus vid Kråkmarö utfördes en arkeologisk utredning år 2017 (Lindberg 2017).

Syfte och metod

Syftet med den arkeologiska utredningen var att påvisa eventuella sedan tidigare ej kända forn- och kulturlämningar inom aktuellt utredningsområde. Utredningens resultat ska vid eventuell framtida exploatering kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet.

Utredningen innehöll tre huvudmoment:

- Kart- och arkivstudier
- Fältinventering inom utredningsområdet
- Sammanställning av resultaten i rapportform

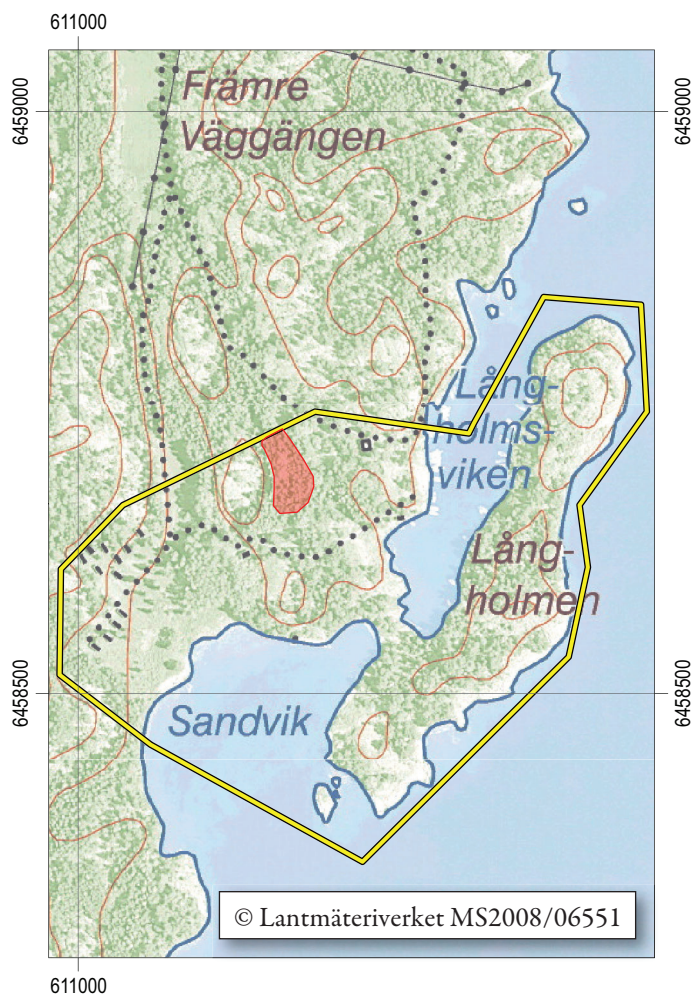
Resultat

Vid utredningstillfället skedde en fältinventering av hela det aktuella detaljplaneområdet, beläget vid Långholmsviken och Ämtö stugby. Området består mestadels av småkuperad hållmark. Vid utredningen påträffades endast ett objekt som kan sägas inneha ett visst kulturhistoriskt värde. Detta utgörs av en något sank mindre yta som bär spår efter odling för öns tidigare lantbruk (se figur 4). Denna yta utgör en liten del av öns äldre småskaliga odlingslandskap och är exempel på de spår som öns tidigare lantbruk lämnat efter sig. På skärgårdsöarna användes våtmarker till att odla foderväxter åt djuren. Jordbruket på Ämtö upphörde under 1950-talet och småningom försvann också betesdjuren från ön.

Ytan är belägen i utredningsområdets norra centrala del och på den hållbundna nordöstra kanten till den tidigare odlingsytan återfinns ett mindre röjningsröse och spridda mindre ansamlingar med röjningssten (se figur 5). Det kulturhistoriska objektet kan inte anses uppfylla kriterierna för registrering i Fornminnesregistret och Östergötlands museum gör bedömningen att inga ytterligare arkeologiska åtgärder krävs i det fortsatta detaljplanearbetet.

Figur 4. En ansamling med röjningssten placerad på en bergvägg intill en röjd mindre yta belägen i utredningsområdets centrala norra del. Ytan har sannolikt fungerat som foderväxtodling till öns tidigare lantbruk. Foto från nordväst, Kjell Svarvar, ÖM.

Figur 5. Utdrag ur digitala fastighetskartan med det aktuella utredningsområdet och den mindre yta (röd) som bär spår efter odling till öns tidigare lantbruk. Skala 1:6 500.

Referenser

Fornminnesregistret för Gryts socken (FMR/FMIS/
Fornreg).

Franzén, G. 1982. *Ortnamnen i Östergötlands län*. Del 11,
Hammarkinds härad, bebyggelsenamn. Uppsala.

Lindberg, M. 2017. *Kråkmarö bytomt*. Gryts socken,
Valdemarsviks kommun, Östergötlands län.
Arkeologisk utredning. ML Arkeologi och Historia.
Rapport 2017:1.

Lundgren, R. 2015. *Vid ett gammalt fiskeläge på
Häradsskär*. RAÅ 204:1, Häradsskär 1:1, Gryts
socken, Valdemarsviks kommun, Östergötlands
län. Arkeologisk förundersökning. Östergötlands
museum. Rapport 2015:50.

Norman, P. 1993. *Medeltida utskärsfiske. En studie av
fornlämningar i kustmiljö*. Stockholm.

Ternström, C. 2006. *Kulturbistorisk inventering i
Östergötlands skärgård*. Länsstyrelsen Östergötland,
rapport 2006:39.

Lantmäteriakter

Lantmäteristylens arkiv, akt D29-12:d2:357-8, Emtö nr
1-3, geometrisk avmätning, 1650.

Lantmäteristylens arkiv, akt D15, Östergötlands
skärgård med öar och holmar, karta, 1684.

Lantmäteristylens arkiv, akt D29-12:1, Emtö nr 1-3,
ägomätning, 1700.

Rikets allmänna kartverks arkiv, Rak ID J112-46-14,
bladnamn Gryt, häradsekonomisk konceptkarta,
1868-77.

Rikets allmänna kartverks arkiv, Rak ID J112-46-
9, bladnamn Engelholm, häradsekonomisk
konceptkarta, 1868-77.

Tekniska uppgifter

Plats	Ämtö 4:19
Socken	Gryt
Kommun	Valdemarsvik
Län och landskap	Östergötland
Fastighetskartans blad	64G 5b NV
Koordinater	N 6458390 - 6458825 E 610985 - 611475
Koordinatsystem	SWEREF 99TM
Typ av undersökning	Arkeologisk utredning etapp 1
Länsstyrelsens dnr	431-4573-18
Länsstyrelsens beslutsdatum	2018-12-20
Länsstyrelsens handläggare	Magnus Reuterdahl
Östergötlands museums dnr	0216/18
Östergötlands museums projektnr	001010
Uppdragsgivare	Länsstyrelsen Östergötland
Kostnadsansvarig	Valdemarsviks kommun
Projektansvarig	Kjell Svarvar
Fältarbetstid	17/4 2019
Totalt utreddes	ca 8,8 hektar
Fynd	-
Foto	Digitala
Analys	-
Grafik	Kjell Svarvar
Renritning	-
Grafisk form	Lasse Norr
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands museum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket MS2008/06551
ISSN 1403-9273	Rapport 2019:27 © Östergötlands museum

Inför Valdemarsviks kommuns detaljplanearbete inom del av fastigheten Ämtö 4:19 i Gryts norra skärgård utförde Östergötlands museum en arkeologisk utredning etapp 1 i april 2019.

I samband med utredningen påträffades endast ett objekt som kan sägas inneha ett visst kulturhistoriskt värde. Detta utgjordes av en något sank mindre yta som bär spår efter odling för öns tidigare lantbruk. Östergötlands museum gör bedömningen att inga ytterligare arkeologiska åtgärder krävs i det fortsatta detaljplanearbetet.

ISSN 1403-9273
Rapport 2019:27